

LJETOPIS ŽIVOTA I DJELA TORQUATA TASSA

1544.

Rodio se 11. ožujka u Sorrentu. Otac, Bernardo Tasso, lirski i epski pjesnik, iz patricijske obitelji iz Bergama, od 1531. službenik na dvoru Ferrantea Sanseverina, kneza od Sorrenta, kojega prati u vojnim pohodima i obavlja mu diplomatska poslanja. Zbog toga se i njegova obitelj, majka Porzia de' Rossi iz plemenitaške pistojske loze i sedam godina starija sestra Cornelia, za Torquatova djetinjstva često selila. U ranom su ga djetinjstvu odveli i na grob pape Urbana II., u samostan Cava de' Tirreni, pape koji je objavio križarsku vojnu.

1551.

B. Tasso s obitelji putuje u Napulj, gdje otac sina povjerava svećeniku Giovanniu d' Angeluzo kao prvom učitelju.

1552.

Imanja Torquatova oca su konfiscirana zbog pobune njegova gospodara protiv napuljskog potkralja. Torquato Tasso ostaje u Napulju i dvije godine pohađa isusovačku školu, gdje je izvrsno naučio latinski (i grčki).

1553.

U znanju i fizičkom uzrastu izrazito napredan, pobožan, u 9. godini života (prijevremeno) prima prvu pričest.

1554.

B. Tasso (u izbjeglištvu) uspijeva samo Torquata dovesti u Rim (žena mu i kći ostaju u Sorrentu), gdje s rođakom Kristoforom nastavlja školovanje.

1556.

Teška godina za obitelj B. Tassa: žena mu Porzia, Torquatova majka, nađena otrovana. Opravdane su pretpostavke da su je zbog izbjegavanja miraza ubila njezina braća. S majčinom rodbinom Torquato Tasso vodio je zbog nasljedstva mučne parnice do kraja života. Dječak je u 12. godini ostao bez majke; otac mu, ne osjećajući se sigurnim u Rimu, stupa u službu vojvode Guidobalda della Rovere u Urbinu, a Torquata privremeno šalje u Bergamo.

1557.

Iz Bergama se seli ocu u Urbino, gdje je školski kolega princu nasljedniku Franciscu Mariji della Rovere. Vojvoda svojemu sinu osigurava vrsne učitelje (Muzio, Galli, Commandino), pa Torquato stječe natprosječnu naobrazbu iz literature, prirodnih znanosti, viteških umijeća (mačevanja, jahanja, poznavanja oružja).

1558.

U lipnju turski gusari napadaju Sorrento, a njegova se sestra Cornelia, koja se upravo udala, jedva spašava od gusarskog noža.

1559.

B. Tasso dohodi u Mletke da bi nadgledao tiskanje svojeg djela *Amadigi* (1560), viteškog epa o Amadisu od Galije u 100 (!) pjevanja. Torquato mu pomaže u tehničkim poslovima. Već tada (petnaestak mu je godina tek) piše prvo pjevanje epa *Jeruzalem*, ali odustaje od tog projekta i okreće se viteškom spjevu *Rinaldo*.

1560.

Il Tassino (nadimak, koji znači »mali Tasso«, za razliku od »velikog« Bernarda) upisuje pravo u Padovi, ali već sljedeće godine pohađa predavanja iz filozofije i govorničtva, napuštajući prvotni studij.

1561.

U jesen te godine u toplicama Albano upoznaje i smrtno se zaljubljuje u Lukreciju Bendidio, dvorsku damu pratilju Elenore d' Este, i sastavlja joj u čast petrarkistički kanconijer.

1562.

Te i prethodne godine već piše teorijski spis *Discorsi del' arte poetica e poema eroico* (glede datacije teksta, usp. Francesco Ferretti, »L' elmo di Clorinda (...)«, »Studi Tassiani«, N. 54, Bergamo 2009, p. 15, Anno LIV/2006). Istovremeno (ima 18 godina) objavljuje u Mletcima viteški spjev *Rinaldo*, posvećen kardinalu Luigiu d' Este, u čijoj je službi sada njegov otac Bernardo. Spjev ga je učinio poznatim, a on iz Mletaka preko Ferrare odlazi na najstarije talijansko sveučilište, ono u Bologni, gdje nastavlja studij.

1563.

Te je godine u Mantovi (otac mu je dvorjanin Guglielma Gonzage) susreo jedinicu bogatog trgovca (zvala se Laura Peperara), kojoj je ispisao mnoštvo ljubavnih stihova.

1564.

Pod optužbom da je napisao nepodobnu satiru protiv bolonjskih profesora i sveučilištaraca (izrugivao je njihove homoseksualne sklonosti) iz Bologne se sklanja u Padovu, nahodeći utočište kod mladog kneževića Scipionea Gonzage, budućeg kardinala. U tom gradu pod ime-

nom *Pentito* postaje članom Akademije (*Arcadia degli Eterei*), gdje čita neke dijaloge i govore, koji su zagubljeni.

1565.

U listopadu ga prima u službu Luigi d' Este, kardinal i brat ferrarskog vojvode Alfonsa II. Vjerojatno je te godine nastao zametak *Oslobođenog Jeruzalema*. Na vojvodinom dvoru upoznaje mu dvije sestre ljepotice Lucreziju i Eleonoru, kojima je posvetio mnoge *rime amorose*, osobito Elenori, koja je bila mlađa i naklonjenija poeziji.

1567.

Zastupljen je u ediciji *Rime degli Accademici Eterei*. Ostaje daljnje tri godine u Ferrari, gdje je aktivan u tamošnjem književnom krugu.

1569.

Umire mu otac Bernardo kao upravitelj gradića Ostiglia.

1570.

U povodu vjenčanja Lucrezie d' Este i urbinskog nasljednika Francesca della Rovere, nekadašnjeg školskog druga, raspravlja pri spomenutoj akademiji o *50 ljuvenih zaključaka*. Iste godine pod jesen Tasso po nalogu Luigia d' Este pripravlja kardinalov boravak u Parizu, gdje upoznaje pjesnika Pierrea de Ronsarda.

1572.

Ulazi u službu Alfonsa II. d' Este (dvorski plemić, pjesnik, povjesnik vojvodine obitelji).

1573.

Na otočiću Belvedere na rijeci Po, gdje je bila jedna od raskošnih vojvodinih rezidencija, izvodi se s golemim uspjehom 15. lipnja šumska bajka *Aminta*, najpoznatije i najbolje njegovo literarno djelo, dakako, nakon *Oslobođenog Jeruzalema*.

1574.

Uživajući punu naklonost Alfonsa II., započinje posljednje pjevanje spjeva *Goffredo* (poslije nazvanog *Oslobođeni Jeruzalem*), koji će završiti u proljeće sljedeće godine.

1575.

Hodočasti u Rim u povodu »svete godine«, nastojeći istodobno s tamošnjim prijateljima raščistiti neke nedoumice glede *Goffreda*.

1576.

Nakon kraćeg vremena provedenog u »vječnom gradu« vraća se u Ferraru; počinju ga nagrizati sumnje o pravovjernosti epa u vremenu katoličke protureformacije nakon Tridentskog

sabora (1545–1563). Prepravlja neka mjesta u *Jeruzalemu* i piše tekst *Allegoria della Libertà*. Neurotičan, dolazi u fizički sukob s jednim sudvorjaninom (Erocole Fucci Mandalo). Odlazi u Mantovu, gdje na književnom domjenku čita *Zbor o ljubomori*.

1577.

Po povratku u Ferraru saslušava ga jedan činovnik Inkvizicije, koji mu daje odrješenje, ali to ga ne smiruje. Neurozu mu potiče religiozna kriza te osjećaj da ga prate, što nije bilo bez utemeljenja. Napao je mačem jednog dvorskog slugu, sumnjajući da ga uhodi, od kojeg je poslije dobio batine. Zbog tog incidenta pritvoren je u jednu sobu u dvorcu (»ne zbog kazne, već radi zaštite«), pa poslije u samostan sv. Franje u istom gradu, odakle bježi.

1578.

Cijelu godinu luta Italijom (prerušen se pojavljuje čak u Sorrentu kod sestre Cornelie), pa je kratkotrajno u Mantovi, Pesaru, Gaeti, Urbinu, te u Turinu, gdje se pripravlja stupiti u službu vojvode od Savoje.

1579.

Vraća se naglo u Ferraru. Traži audijenciju kod Vojvode i 11. ožujka u stanju uzrujanosti, dok čeka da bude primljen, povišenim tonom prosvjeduje uz neoprezne riječi o meceni, što je Alfonsu II. odmah dojavljeno: reakcija je bila nemilosrdna i trenutačna. Uhićen je i odveden u Tvrđavu sv. Ane u umobolnicu, gdje je u internaciji proveo sedam godina. Legenda romantizma, prema kojoj je Tasso zapravo žrtva statusno zabranjene ljubavi između njega i Vojvodine sestre Elenore (za primjer navodim samo Goetheovu dramu u stihu *Tasso*, 1790., prema kojoj su kritičari Tassa nazvali »potenciranim Wertherom«), neutemeljena je. Poput brata Eleonora nije pokazivala nikakvo zanimanje ni sućut dok je Torquato čamio u bolnici, zapravo tamnici – uredno se udala, imala djecu itd. Posrijedi su bili drugi čimbenici: Alfonso II., kao tašta osoba, postupao je prema podčinjenima i prema onima kojima je bio mecena imperatorski, te je Tassove riječi ocijenio drzovitim. Osim toga, d' Este su pružili utočište francuskim kalvinistima (primjerice, velikom pjesniku Clémentu Marotu). Inkvizicija zacijelo to nije zaboravila, kao ni činjenicu da je jedan Vojvodin rođak bio deklarirani kalvinist. Imajući, dakle, i tog »putra na glavi«, lišio se još jednog religioznog »sumnjivca« strpavši ga u ludnicu (što nije iznimka u europskoj povijesti i političkim obračunima moćnika). »Kazna Alfonsa d' Este bila je strašna. Tasso je smješten na odjel 'bijesnih ludaka' i čak je prve tjedne proveo u lancima.« (Citat iz predgovora Davidea Deia ediciji T. Tasso, *Lettere dal manicomio*, Le Càriti Editore, Firenze 1998, p. 8). Vojvodina promidžba proširila je glasine da Tasso boluje od visokog stupnja ludila (»bjesnoće«), da je pogibeljan za sebe i druge, te da mu je mjesto u umobolnici. Kako tvrdi navedeni Davide Dei, kompetentni liječnički stručnjaci, koji su proučili Tassov slučaj, dijagnosticirali su da on nije bio nimalo opasan po okolinu: patio je cijeli život od melankolije, koje stanje inklinira uvijek depresiji, a ona paranoji (kod Tassa: blaga sumahnitost progongenja). Postoji u novije vrijeme i teorija da su Tassovi neobuz-

dani izljevi srdžbe namjerice potencirani, e da bi se kao *l' enfant terrible* mogao vladati kako mu inače ne bi bilo dopušteno. Alfonso II., u početku njegov zaštitnik, mecena i poštovatelj iznimna književnog talenta, od 11. ožujka 1579. potpuno je beščutan prema svojem ljubimcu – on za njega više ne postoji. Nehumani su mu uvjeti (nakon 14 mjeseci!) bili ublaženi, te je premješten u izbu, posebnu sobu, gdje je mogao pisati i primati posjetitelje. Za tu je poboljšicu bio zaslužan prior bolnice Agostino Mosti, čiji se nećak Giulio toliko sprijateljio s Torquatom da je pjesnik na njegov nagovor i u njegovo ime napisao 8 pjesama (tri zvonjelice i pet madrigala) dubrovačkoj ljepotici Cvijeti Zuzorić (*che nell' Illiria nacque*). Te se godine pojavljuje i gusarsko izdanje IV. pjevanja *Jeruzalema*.

1580.

Sedam godina nakon praizvedbe u Mletcima 11. kolovoza izlazi *editio princeps Aminte*, ali u hrvatskoj verziji Dominka Zlatarića (izdanje u izvorniku slijedit će nekoliko mjeseci poslije). U istom gradu tiskano je neovlašteno 10 pjevanja *Oslobođenog Jeruzalema*. Najlucidniji duh u Francuza, Michel de Montaigne, posjećuje Ferraru 15. studenoga i zadivljen je njezinom urbanošću i uljuđenošću. Spominje u svojem *Dnevniku s puta u Italiju*, gdje je kao turist i hodočasnik (Gospo u Loretu) boravio 1580/1581., više »putositnica« o Ferrari i njezinom poglavaru (među ostalim da je za »novu« ženu, tj. Margaritu Gonzaga, inače treću po redu i trideset godina mlađu od njega, dao napraviti veličanstvenu galiju *Bucintoro*), ali ne spominje svoj pohod Tassu u Tvrđavi sv. Ane. Apostrofira ga, međutim, u svojim znamenitim *Esejima* iz 1582.: »... bezbroj se duhova upropastilo zbog vlastite snage i pokretnosti. Kako se tek upravo zaletio, nošen vlastitim nemirom i zanesenošću, najproniciaviji i najbistriji (...) pjesnik kakvog je Italija samo jednom rodila« (prijevod Vojmira Vinje, Montaigne, *Eseji*, II., Zagreb 2007., str. 233). Nastavlja Montaigne: »Obuzet više ljutnjom nego sažaljenjem, videći ga u Ferrari u onako jadnom stanju, kako jedva preživljava sam za sebe...«, pa podsjeća na njegova neauktORIZIRANA i bez odobrenja objavljena djela. Montaigne je Tassa promatrao kao genija, dao mu je prednost nad Danteom, i to u XII. poglavlju druge knjige *Eseja*, gdje ispituje veliki poetološki traktat (*Apologija Rajmunda Sebonda*).

1581.

U veljači se pojavljuje prvo izdanje spjeva pod naslovom *Oslobođeni Jeruzalem*, koji je zadržan i u drugom izdanju (lipanj), koje je pjesnik auktorizirao. Iste godine tiskan je i prvi dio njegovih sabranih djela, *Rime e prose*.

1582.

U Mletcima također izlazi drugi dio spomenutih *Rime e prose*.

1584.

Scipione Gonzaga objavljuje u Mantovi novo izdanje *Oslobođenog Jeruzalema*, gdje imade njegovih intervencija, tako da se autentičnim drži izdanje iz lipnja 1581., uostalom auktori-

zirano od samog Tassa. Publiciranje njegovih djela izazivlje veliku pozornost u cijeloj Italiji, postaje slavnom ličnošću, ali to nimalo ne impresionira Alfonsa II.

1585.

Početak ljeta objelodanjuje spis, izazvan vjerskim previranjima u Francuskoj, s posebnim osvrtajem na tzv. Pobunu Katoličkog saveza: *Discorso del signor Torquato Tasso intorno alla sedizione nata nel regno di Francia l'anno 1585*. Na strani je ortodoksnih katolika (Usp. Marco Penzi, »Tasso e la lega cattolica francesca«, »Studi Tassiani«, Sorrento 2009, pp. 17-35). Te godine u Italiji se počinju publicirati polemički spisi i pamfleti protiv *Oslobođenog Jeruzalema* i protuodgovori na njih, među kojima i jedan samog Tassa. Kritike prima preosjetljivo. Nastavlja pisati i dijaloge: jedan naslovljuje *La Molza overo dell' amore*, posvećen dvojezičnoj pjesnikinji Tarquiniji Molza, kojoj je ispevao više pjesama; pripadala je vrlo razvijenomu mantovanskom književnom krugu.

1586.

Tasso je napokon pušten na slobodu, jer je u lipnju Vincenzo Gonzaga taktički isposlovao kod Alfonsa II. (inače u svojoj s njegovom obitelji po trećoj supruzi) da ga pusti iz bolnice, s tim da će on preuzeti skrb o njemu, za kojeg su intervenirali mnogobrojni uglednici, a i sam je Tasso uputio ponizno molbenicu Vojvodi. S Vincenzom iz Ferrare odlazi u Mantovu.

1587.

Izlazi mu drama *Torrismondo*, mračna tragedija zanimljive dramaturgije s kobnim incestuoznim zapletom.

1588.

Od ožujka je nakon kratka posjeta rodbini u Bergamu gost u samostanu »Maslinska gora« u Napulju, gdje kao zahvalu redovnicama započinje istoimenu poemu, ali ona ostaje nedovršena nakon 102 oktave. U studenome je opet u Rimu. U Bergamu mu se pojavljuju dva sveska *Obiteljskih pisama* (*Lettere familiari*, već naslovom prisjećaju na Petrarkino tako nazvano epistolografsko latinsko djelo).

1589.

Zdravstveno mu je stanje takvo da se iz stana Scipionea Gonzage seli u samostan Santa Maria Nuova degli Olivetani. Htio bi u Napulj ili Mantovu, naposljetku putuje u Firenzu, s nakanom da stupi u službu Velikog Vojvode Ferdinanda de' Medici, ali mu se taj naum ne ostvaruje.

1590.

Na poziv Scipionea Gonzage vraća se u Mantovu. U travnju doživljuje veliku zadovoljštinu: pri dolasku u Firenzu Veliki ga Vojvoda prima u svečanu audijenciju, Accademia della Crusca

izražava mu nedvoumnu potporu u sporu oko *Oslobođenog Jeruzalema*. U rujnu na glas o smrti Siksta V. ostavlja Firenzu i odlazi u Rim.

1591.

Na poziv Vincenza Gonzage vraća se iz Rima u Mantovu (preko Viterba, Siene, Bologne, uz kratke boravke u tim gradovima). Sklada u oktavama *Genealogiju kuće Gonzaga*. U kolovozu se sprema u Rim da se u pratnji vojvode Gonzage pokloni novom papi, ali zbog bolesti mora prekinuti put u Firenzi, odakle nakon oporavka u prosincu stiže na cilj i upoznaje Inocenta IX.

1592.

Prihvaća gostoprimstvo Mattea di Capua, napuljskog plemića. U Napulju upoznaje brojne tamošnje književnike (među kojima i G. B. Marina). Veliki mu prijatelj postaje G. B. Manso, budući biograf, koji ga je udomio u svojoj kući. Kad je već riječ o njegovom prvom životopiscu, valja reći da je Manso zaslužan za mnoge faktografske podatke iz Tassova *curriculum vitae et artis*, ali i glavni prenositelj legende o ljubavi Torquata Tassa i Eleonore d' Este, koju su romantičari posvojili te promicali kao tragičnu vezu između pjesnika i po društvenoj hijerarhiji nedostupna mu voljena bića. Tasso se ipak u svibnju vraća u Rim, a prijatelju Mansu javlja se sonetima, od kojih je jedan znakovit i za »sudbinu« Tassa u Hrvata. To je sonet, datiran 18. lipnja, s početnim stihom *Signor, mentre sottrarmi a' colpi ingiusti*. Njegov 11. stih u prijevodu Mladena Machieda, koji je zaslužan za rečeno otkriće (Usp. »Hrvatski Tasso«, »Forum«, br. 1–3, Zagreb 2008., str. 1310) izražava pjesnikovu želju »rasprostrijet dobar glas preko dva mora« (Tirenskoga i Jadranskog). U Napulju je u ekstazi za religiozne teme odpočeo spjev o stvaranju svijeta (*Sette giornate del mondo creato*). Opet odlazi u Rim u potrazi za naklonošću novog pape Klementa VIII., Inocentova nasljednika, što pokušava preko papina nećaka, literata i budućeg kardinala (Cinzia Passeri Aldobrandini). Završava spis posvećen napuljskom prijatelju *Il Manso ovvero de l'amicizia*.

1593.

U maniri baroknih tzv. »suza«, kraćih religioznih poema, sastavlja: *Suze Djevice Marije i Suze Isusa Krista*. U Rimu je i tiskan njegov revidirani spjev, životno djelo, pod naslovom *Gerusalemme conquistata (Osvojeni Jeruzalem)*, posvećen, sad već kardinalu, Aldobrandiniu. Zapravo Tasso se dao u religiozno preispitivanje prvotnog teksta, izbacujući ili prepravljajući u njemu »nepodobna« mjesta. *Osvojeni Jeruzalem* nije kritički prihvaćen, gotovo je ignoriran, već je kao autentičan pjesmotvor o križarskoj vojni trajno ostao *Oslobođeni Jeruzalem*, (drugo izdanje iz 1581).

1594.

U samostanu benediktinaca u Napulju iz zahvalnosti namjerava napisati spjev o njihovu utemeljenju, *O životu sv. Benedikta*. Taj spjev samo započinje, ali završava onaj o stvaranju svijeta

(*Il Mondo creato*). Papa ga zove u Rim, dodijeljuje mu stalnu novčanu pripomoć i obećaje lovorov vijenac kao najveće pjesničko priznanje, kojim će biti okrunjen na Kapitolu. Sve to bilo je kasno.

1595.

Umire u samostanu Sant' Onofrio sul Gianicolo u Rimu 25. travnja u 11 sati. U samostanu mu je postavljen i spomenik, a u njemu je i vječno počivalište našeg filozofa Frane Petrića, auktora jednog polemičnog poetološkog teksta, vezana uz pjesnika *Oslobođenog Jeruzalema* (Ferrara, 1584).

1598.

Još jedno (treće) izdanje Zlatarićeve hrvatske verzije *Aminte*, koje je bilo nepoznato sve do prošle godine (2008), kad ga je otkrio dr. Ennio Stipčević.

1606.

Iz mnoštva epigonskih djela, po uzoru na Tassov *Oslobođeni Jeruzalem*, izdvajam *Scanderbeide* (prvo od triju izdanja). Auktorica je golema spjeva Margherita Sarrochi (1560–1617), neka vrsta »učevne žene« (*la femme savante*) na prijelazu talijanskog XVI. i XVII. stoljeća. Zašto *Skenderbejadu*? Zato što je protagonist epa Sarrochieve, Skender–beg, prututurski popularni junak iz Kačićeve »pismarice« (*Razgovor ugodni naroda slovinskoga*), Jure Kastriotić.